

RUNNEL KUI NIHILIST?

Leo Luks. 40 kiri. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 2016. 389 lk.

Kurtsin ühel peol raamatu koostajale Hasso Krullile, et olen veidi kimbatuses, kuna ei oska sellele 40 peatükis 42 erilmelist autorit käsitlevale tekstikogumikule kuidagi läheneda. Krull soovitas elutargalt: „Kõigepealt pane kirja mulje raamatust, ja seejärel analüüsi – siis on huvitav vaadata, kas mulje jäi püsima või lahustus analüüsis.” Ka Leo Luks ise toonitab Mihkel Kunnust käsitlevas peatükis, et kõike pelgalt analüütilise mõistusega võtta on üpris naiivne taotlus (lk 218). Veelgi enam, nagu võis lugeda Luksi eelmisest raamatust, on tema enda strateegia suisa vastupidine mõistuserüütli omale: nihilistliku mõtlemise üheks meetodiks on selle märkamine, mida Luks nimetab *paatoseks*, pidades silmas Heideggeri *Stimmung*’it – meeolu või alushäälestust, mis on igasuguse ratsionaalse diskursuse hädavajalik eeldus¹ (vt ka lk 218). Või teisisõnu võib-

olla see, „mida Deleuze nimetab mõtlemise subjektiivseteks eeldusteks, mis on mähitud **tundesse**, mitte mõistesse” (lk 82, Luksi rõhutus).

Niisiis, „40 kiri” jättis mulle kõigepealt tugeva tunde, et Luks on väga mõistlik ja analüütiline kirjutaja, olgu siis irooniline või mitte. Luksi tekstid on hästi struktureeritud, sageli tutvustab ta lugejale, mida ta tekstis tegema hakkab, ja siis teebki seda. Sisu on enamasti arusaadav, argument jälgitav, lugemismõnu pakuvad leidlik sõnakasutus ja sujuv lausestus. Tänu nendele omadustele õnnestub Luksil n-ö kontinentaal-filosoofiasse kuuluvaid suurmõtlejaid eesti lugejale analüütiliselt küllaltki selgelt avada (ptk-d 4–12). Seejuures teeb ta seda koduselt, sest üldjuhul on lähtepunktiks mõne kuulsa teose eestindus ja sisu avades osutab ta sageli seostele teiste eestikeelsete teostega, isegi eesti mõtlejatega. Näiteks leiab Luks paralleele Maurice Blanchot’ ja Jaan Kaplinski (lk 65) ning Guy Debord’i ja Hasso

(ACTA Universitatis Tallinnensis.) Tallinn: TLÜ Kirjastus, 2015, lk 36–37.

¹ L. Luks, Nihilism ja kirjandus. *Ei kogemine filosoofia ja kirjanduse ühtesulamisel.*

Krulli mõttekäikude vahel (lk 113) – mõlemad eesti mehed² sümpatiseerivad Luksile väga, nagu neid endid käsitlevate peatükkide paatos selgelt märku annab. Kuigi sisukorras on palju võõramaiseid nimesid, on Luksi kogumik ennekõike eesti intellektuaalse mõttemaailma tutvustus – omalaadne ülevaade sellest, millised jõujooned võiksid tooni anda siinsete kirjanike-filosoofide-milosoofide (vt ptk 21) mõttemängudes. See on kodumaine, kohalikku konteksti kuuluv teos retseptisioonilisest eesti filosoofiast ja kuulub ka ise sellesse: sel on mõningane rahvusvaheline sisend, aga puudub rahvusvaheline väljund. Ka kogumikus on korduvalt tõstatatud idee, et just kodumaisuse ja välismõjudele vastuvõtlikkuse pingeväljas võbelemine ongi eesti kultuurile olemuslik, kodeeritud selle algupärase. Näiteks Rein Veidemanni teadustööde kogumikku „Eksistentsiaalne Eesti” retsenseerivas peatükis võtab Luks ühe Veidemanni põhiteesi kokku nii: „Eesti kultuuri identiteeti iseloomustab piirilise manifesteerimine, pidev pingeline suhestatus Teisega, teiste kultuuride kui tsentrite perifeeriaks olemine” (lk 200). Madis Kõivu peatükis analüüsib Luks, kuidas Koidula „Kodu” on saksa luuletaja Klaus Grothi alamsaksakeelse luuletuse tõlge, ja esitab järelduseks tõtaka tingimuslause: „Kui eesti kultuuri aluseks on eesti kirjandus ja eesti kirjanduse üks alustalasid on Koidula, siis on eesti kultuur tõlge, nagu viimasel ajal paljud teoreetikud rõhutavad” (lk 258).

„40 kiri” on ennekõike arvustuste kogumik: 40 tekstist 32 on raamatu-arvustused (st ilmunud mõne eesti ajakirja või ajalehe arvustusterubriigis). Ülejäänus on üks Eesti Ekspres si kultuurilisas Areen ilmunud Nietzschet tutvustav kirjutis, üks pidukõne 60. sünnipäevaks õpetajale ja „sõbrale”³ Ülo Mat-

² Kahtlustan, et paljudele võib pinget pakkuda tõik, et raamatusse mahtus kõigest kaks naist (Elo Viiding ja Eda Ahi).

³ Tänavusel Eesti filosoofia aastakonverentsil Käärikul 12. mail 2017 Ülo Matjuse 75. sünnipäeva puhul korraldatud plenaaristungil võis täheldada melodramaatilise

jusele, üks Sirbis ilmunud vestlus – ja viis teksti võiksid minna arvesse teaduslikemate artiklitena (neist üks ilmunud Keeles ja Kirjanduses, kaks Akadeemias ja kaks Loomingus). Kogumiku vanimad tekstid ulatuvad aastasse 2001, uusimad aastast 2016. Muuseas, pidin selle kõige teadasaamiseks kõik peatükid järgemööda läbi lappama ja seejärel internetist lisateavet hankima: kogumikus pole tekstide ilmumisaandmete koondnimekirja ühel lehel ning arvustustel puudub tavapärane informatiivne päis koos arvustatava ilmumisaandmetega. Seetõttu sattusin lugedes aeg-ajalt segadusse, mis võtmes tekstile läheneda või miks mõne autori puhul just sellest raamatust räägitakse.

Kogumiku kõige tugevamad ja huvitavamad tekstid on viis teaduslikuma maiguga artiklit: 5. ptk Gianni Vattimo, 17. ptk Sven Kivisildnik ja Hando Runnel, 21. ptk Jaan Kaplinski, 23. ptk Madis Kõiv ja 24. ptk Juhan Liiv. Neis ilmneb kõige selgemalt Luksi võimekus originaalse mõtlejana, leevendades veidi muret, et tema enda filosoofia kipub arvustuste vahele ära kuhtuma. Need tekstid oleksid võinud selgemalt olla kogumiku kandev jõud ja oleksid paremini esile tõusnud, kui teisi tekste oleks vähem. Praegu peitub oht, et lugeja hakkab otsast minema, jõud raug eb ja parimate paladeni ei jõuagi. Ma saan aru, et Luks sai eelmisel aastal 40 ja ta tahtis endale sümboolse kingituse teha, aga igasugune numbrimaagia on mind oma meelevaldsuses alati külmaks jätnud. Sama hästi oleks Luks võinud piirduda 20 tekstiga ja siis juubelil iga teksti kaks korda lugeda.

Kogumiku ühed parimad artiklid on Gianni Vattimot käsitlev „Nihilismi „hea uus ilm”” ning Sven Kivisildniku ja Hando Runneli autorifunktsiooni analüüs „Isamaavajadus 25 aastat hiljem”. Vattimo-artiklis on Luksil õnnestunud

varjundiga momenti: Luks pidas ettekande pealkirjaga „Sõber on Matjus, kuid veel suurem sõber – eimiski: riieldes olemisajaloolise mõtlemisega”, mille peale Matjus hiljem oma ettekandes teatas, et tal pole sõpru, või kui, siis ehk ainult raamatud.

itaalia filosoofi mõtlemist sümpaatselt ja paeluvalt avada. Eriti huvitav tundus Vattimo heideggerlik, ent positiivne tehnikakäsitlus, mille järgi moodne kommunikatsioonitehnika kui seade-stu mitte ei süvenda olemisunustust, vaid on justnimelt võimalus vaibutada olemist koormavat metafüüsikat (lk 47).

Siinkohal oleks ehk paslik üks kriitiline õiendus. Nimelt Vattimo-artikli kahe lõigu (lk 39–40) juures tundus, et olen neid sõnu juba lugenud – ja minu intuitsioon pidas paika. Luksi eelmises raamatus „Nihilism ja kirjandus” esinevad lk 73–74 need lõigud sõna-sõnalt, aga seejuures pole Luks maininud ega viidanud, et need on täpselt sellistena juba 2003. aastal ilmunud Vattimo-artiklis olemas. Ei hakanud näpuga järke ajama, kui palju sellist eneseplagiaati Luksil esineb, mainin vaid, et akadeemilistes ringkondades ei peeta seda heaks tooniks.

Artiklis „Isamaavajadus 25 aastat hiljem” põhjendab Luks originaalset hüpoteesi, et Kivisildniku luule sotsiaalne funktsioon on sama, mis oli Hando Runneli luulel 1970.–1980. aastatel: mõlema luule väljendab *isamaavajadust*, mis oma vastavas sotsiaal-poliitilises kontekstis toodab ja kinnistab eesti kirjanduse rahvuslikku müüti (lk 168–169). Viimast määratleb Luks Jaan Unduskist lähtudes arusaamana, et „eesti kirjandus peaks looma ja hoidma eesti rahvuslikku ja kultuurilist identisust Eestiks nimetatud geograafilises piirkonnas” (lk 168–169). Et Runneli luule ja kirjandus üldse võis nõukogude ajal taolist sotsiaalset rolli täita, pole ilmselt üllatav, ja sellega paljud uurijad ka nõustuvad (lk 171). Argument, et tänapäeva Eestis täidab samasugust rolli just Kivisildniku luule (vähemalt alates esimese kümnendi keskpaigast, lk 178), lähtub aga sellest, et rahvuslikku müüti põlistava eesti isamaaluule keskmes pole ülistuslaul ilusale isamaale, vaid „tuumse tähendusvälja” moodustab „teatav vajak, kodususe puudumine”, kus pidevalt seistakse silmitsi kadumishuga (lk 181). Luks väidab, et just selles mõttes isamaavajadust mõlemad

luuletajad väljendavadki, ja ta põhjendab seda mitmete tekstinäidetega (lk 182–193). Näiteks esineb Kivisildniku luules isamaavajadus mõnikord otsest poliitiliselt, käsitledes iseseisvuse kaotamist EL-is (lk 179), aga samuti luuletades globaliseerumise ja kapitalismi nüristavast toimest või eesti kirjanduse kultuuritusest, mida võib tõlgendada kui tõelise isamaa järele vajaduse väljendamisest (lk 180). Nii saabki järeldada, et Kivisildniku luule mängib praeguses Eestis samasugust rolli nagu Runneli oma nõukogude ajal. Sedasorti isamaavajaduse väljendamine kõnetab ilmselt paljusid inimesi kõikjal, kus leidub sotsiaalset vimma, ja see seletab ka mõlema luuletaja populaarsust.

Monograafias „Nihilism ja kirjandus” esitab Luks põhjaliku analüüsi Kivisildnikust kui ennekõike nihilistlikust luuletajast – tema loomingu kandvaks paatoseks on ülev *ei*-lus.⁴ Kui aga Runneli ja Kivisildniku luulel on samalaadne sotsiaalne roll, siis kerkib loomulikult küsimus: kas ka Runneli luule on tegelikult nihilistlik? Kuna Luksi järgi on luule olemuseks „lausumine, mis üritab tähenduslikkust hävitada”,⁵ siis on juba definitsiooni järgi selge, et niivõrd, kuivõrd Runnel üldse on luuletaja, peab tema luule sisaldama ka nihilismi algeid, st vähemalt mingil määral lausuma nihilistlikku *ei*-d. Aga millisel määral? Kas sama palju kui Kivisildnik? Oleks huvitav analüüsida, kas samadelt teoreetilistelt alustelt lähtudes, mille järgi Kivisildniku luule kvalifitseerub eeskujulikult nihilistlikuks, on ülev *ei*-lusus ka Runneli nõukogudeaegse luule keskseks paatoseks. Lähtepunkt on igatahes olemas: kuna Runneli luule üheks põhiteemaks on isamaavajadus, st rahvusidentiteedi puudumise ja hääbumise ohuga pidev silmitsi seismine, siis vähemalt mingisugune põhimõtteline nihilistlik *ei*-mine seal igatahes käimas on.

⁴ L. Luks, Nihilism ja kirjandus. *Ei* kogemine filosoofia ja kirjanduse ühtesulamisel, lk 201.

⁵ L. Luks, Nihilism ja kirjandus. *Ei* kogemine filosoofia ja kirjanduse ühtesulamisel, lk 33.

Lõpetuseks märkin, kuidas Luksi mõttearendused võimaldavad tuua näite sellest, miks ikkagi tasub aegajalt kiigata teistesse teooriatesse, mis jäävad ehk filosoofi harjumuspärastest mõttemängudest kõrvale. Vattimo-artiklis kirjutab Luks töö retoorilisest loomusest (lk 36) ja Vattimost lähtuva töökasitluse võtab ta ka ise omaks nihilismist mõtlemisel.⁶ See sarnaneb hilise Wittgensteini keelemänguideest inspireeritud pragmatistlike tööteooriaga, mida Luks mainib (lk 37).⁷ Kuid kahjuks ainult korra ja möödaminnes, sest just siin peitub niidiots, mis võiks anda põnevaid seoseid muidu lahus filosoofiate vahel. Justnimelt paatos, mis kajab Luksile sümpaatses Vattimo retoorilise töö mõistes, sarnaneb paljuskki nende tööteooriaga, mida pärast Wittgensteini on analüütilises keelefilosoofias laialdaselt arendatud.⁸ Ja samasugune

wittgensteinliku keelemänguga kaasa võnkuv alushäälestus kõlas mulle vastu ka Kaplinski peatükis, kus Luks võtab Kaplinski keele ja maailma seose kokku nii: „...ontoloogia algab siis, kui küsijavastaja kasutavad eri keelt, kui keegi ütleb „tegelikult“, on see hoob sotsiaalse kontrolli mehhanismis, mis sunnib meid nägema ja kirjeldama nii nagu ette nähtud” (lk 241). Nii et analüütilises (keele)-filosoofias on kindlasti olemas põhjalik pagas just nende mõtete edasiarendamiseks, mida Luks siin-seal oma kogumikus töö, tähenduse ja keele seoste kohta mölgutab. Kui me selle pagasiga kuidagi ei suhestu, seisame silmitsi lämmatava distsiplinaarse provintsistumisohuga. Ja seejuures ma mõistan neid mõttekäike, mille järgi ei pruugi see üldse halb olla – perifeersus, provintslik piiril olemine loobki alternatiivseid tähendusvälju. Sellegipoolest näib mulle, et sellise retoorikaga saab mujal juba ammu tehtu ignoreerimist õigustada ainult teatava piirini. Aga mis piirini ja kas see „mujal juba ammu tehtu” on ikkagi seesama mis siin... Igatahes, mul oli Luksi teost lugedes siiralt hea meel näha võimalikke viljakalt lepitavaid lähenemisteid, aga nende seoste põhjalikum avamine oleks juba pikema kirjutise teema.

HENRIK SOVA

⁶ L. Luks, Nihilism ja kirjandus. *Ei kogemine filosoofia ja kirjanduse ühtesulamisel*, lk 31–32.

⁷ Vt ka L. Luks, Nihilism ja kirjandus. *Ei kogemine filosoofia ja kirjanduse ühtesulamisel*, lk 32.

⁸ Pean eelkõige silmas erinevaid versioone sellistest vaadetest – kui lubada endale siltidepildumist – nagu nt ekspressivistlikud, deflatsioonistlikud, minimalistlikud jt tähendus- ja tööteooriad.